

Impact
Factor
2.147

ISSN 2349-638x

Refereed And Indexed Journal

**AAYUSHI
INTERNATIONAL
INTERDISCIPLINARY
RESEARCH JOURNAL
(AIIRJ)**

Monthly Publish Journal

VOL-III

ISSUE-X

Oct.

2016

Address

- Vikram Nagar, Boudhi Chouk, Latur.
- Tq. Latur, Dis. Latur 413512
- (+91) 9922455749, (+91) 9158387437

Email

- aiirjpramod@gmail.com

Website

- www.aiirjournal.com

CHIEF EDITOR – PRAMOD PRAKASHRAO TANDALE

वारकरी संप्रदाय: एक परंपरा

विनोद अनिलराव तुंगे

मराठवाडा शिक्षण प्रसारक मंडळाचे
कला वाणिज्य विज्ञान महाविद्यालय लोहारा
ता.लोहारा जि. उस्मानाबाद

प्रास्तावीक :

प्राचीन काळापासून वेगवेगळ्या आसणाच्या परंपराचा उगम झालेला आपणास पाहावयास मिळतो. अनादि काळापासून मानवाणे निर्सगातील पंचमहाभुताची, अज्ञात शक्तीच आसणारी भिती, कुतूहलाने, श्रद्धेने, पुजा, स्तुती, प्रार्थना केली. त्याच्यापुढेतो नतमस्तक झाला. भारतीय संस्कृतीत निर्माण झालेल्या 'वेदवाडयम' काळाविषयी मतैक्य नाहीसुर्याच्या 'भंग' नावावरून तो 'भगवंत' झाला. भगवंत पासून भागवत शब्द निर्माण झाला. विष्णु पासून वैष्णव होवून प्राचीन काळापासूनच भागवत धर्म, वैष्णव धर्म अशी नावे प्रचलित झालेली आहेत मानवी जीवनात धर्म अर्थ काम व मोक्ष असे चार पुरुषार्थ सांगितलेली आहेत वेद आणि वैदिक धर्म अनादि, शासन व सत्य आहे. त्याची एकरूपता अबाधित आहे. वैदिक धर्म सनातानात वैदिकातुनच अवैदिक पंथे, उपपंथ, धर्म निर्माण झाले. महाराष्ट्रातील 'वारकरी संप्रदाय' वैदिक धर्म पंथ असून, त्याची मुळे वेदकालीन धर्मात आहेत. भारतातील सर्व धर्म संप्रदायांना अनादि परंपरा आहे. वारकरी संप्रदायासही प्राचीन परंपरा आहे. वारकरी संप्रदाय भारतातील हिंदु धर्मांमध्ये असलेल्या अनेक संप्रदायांपैकी प्रमुख असा संप्रदाय आहे. हयासंप्रदायाचे, पंथाचे उपास्य दैवत पंढरपुरचा विठ्ठल आहे. संप्रदायाचे असंख्य अनुयायी आहेत. अनुयाय्यांमध्ये संत ज्ञानेश्वर, नामदेव, एकनाथ, तुकारामसह अनेक संत कवियजी चाही समावेश आहे.

वारकरी पंथ हा केवळ भक्तिमार्गी पंथ झाला तरीत्याची वैदिक धर्मापासूनताटातुट झाली नाही. दिगंत किर्तीच्या संतानी विपुल प्रमाणात वाडू:मय निर्मिती केलेली आहे. संताचे वाडू:मय महाराष्ट्राचेच भुषण नसून, तो जगाचा अमौलिक ठेवा आहे. वारकऱ्याचा आसणारा उगम हा आपणाला खऱ्या अर्थाने भक्तीचा आसणारा प्रसार करणे व भक्तीत ओढा निर्माण करणे यासाठीचतयार झालेला आपणास पाहावयास मिळतो. वारकऱ्याचा आसणारा एक वेगळाच उत्सव आपणाला वेगवेगळ्या आसणारा एक वेगळाच उत्सव आपणाला वेगवेगळ्या कला शैलीनुसार पाहावयास व वारी उत्सवात अनुभवायला मिळतो.

वारकरी संप्रदायाचा अर्थ :-

'वारीकर' हया शब्दावरून 'वारकरी' शब्द झालेला आहे. 'वारकरी' म्हणजेच पंढरपुरची वारी करणारा आसा अर्थ महाराष्ट्रामध्ये रुढ झालेला आहे. संप्रदाय याचा आसणारा गुढ आसा अर्थ म्हणजेच काही लोकांचे मंडळ, गट आसा होतो. पांडूरंगाला आपले आसणारे जीवन मानणारा, व्रत आचरणारा किंवा त्यासाठी उपवास करणारातो म्हणजेच वारकरी होय. 'वारकरी' शब्दावरूनच संप्रदायाचे नावही 'वारकरी संप्रदाय' असे पडलेले आहे. वारकरी संप्रदायास 'वारकरी पंथ,' भागवत संप्रदाय, भागवतपंथ, भागवत धर्म, वैष्णवपंथ, वैष्णवसंप्रदाय, माळकरी पंथ इ. नावानाही. यास ओळखले जाते. वारकरी आपल्या आसणाच्या गळ्यामध्येतुळशीची आसणारी माळ घालतात. म्हणून 'माळकरी' नाव आहे. 'वारकरी' शब्दाचा अर्थ म्हणून 'माळकरी' नाव आहे. 'वारकरी' शब्दाचा अर्थ, हा वेगवेगळ्या प्रकारामध्ये मांडला गेलेला आहे. वारकरी या शब्दाचा अर्थ ज्ञानेश्वरांनी फार गुढ स्वरूपात सांगितला आहे.

संत ज्ञानेश्वर :

अर्जुनातयापरी । सरली द्वैताची वारी ।
नांदो नामार्थ एकाहारी । मीतूविण । "

(ज्ञानेश्वर 14.56)

'अर्जुना, त्याप्रमाणे त्या पुरुषाचे ठिकाणी द्वैताची येरझारसंपली. आता तो व मी असे दोघे, देव व भक्त या दोघांच्या नामांचा अर्थ जे स्वरूप, त्या स्वरूपाचे ठिकाणी एका पंक्तीला, ऐक्याने मी व तु अशा द्वैतभवाशिवाय नांदत आहोत. संत ज्ञानेश्वरांच्या ज्ञानेश्वरीत, अभंगातून 'वारी' शब्द आलेला आहे. काया, वाचा, मन व जीव यावर सर्व प्रकारे उदार आसणारा ख्रुमादेवीवर जो उभा असलेल्या बाप विठ्ठल, त्याच्यासाठी आपल्या आसणाच्या जीवाला त्यास अर्पण करणाऱ्या व्यक्तीला किंवा दासाला खऱ्या अर्थाने वारकरी संप्रदायामध्ये एक आगळ्या व वेगळ्या प्रकारचे स्थान आहे.

संत एकनाथ :

" हेतुक अथवा अहेतुक । वैदिक लैंगिक स्वाभाविक ।
भगवंती अर्पेसकलिक या नाव देख भागवत धर्म ॥ "

(ए.भा. 2.347)

वारकरी संप्रदायहाच सनातन भागवतधर्म संप्रदाय आहे वारकरी संप्रदाय म्हणजेच महाराष्ट्राचा आसणारा एक खरा भागवतधर्म होय. वारकरी संप्रदायाच्या आसणाच्या वेगवेगळ्या वाटचाली ह्या आधुनिक युग व प्राचीन युग याच्यामध्ये चालत आलेला आपणास सातत्याने पहावयास मिळत आहे.

आचार प्रणाली व उपास्य दैवत :

' आचारो : प्रथमो: धर्म : । ' उक्तिप्रमाणेसंप्रदायास आचार प्रणालीला महत्व असते. सांप्रदायिक आचार पध्दतीही दृश्य स्वरूपात असते.सांप्रदायिक आचार प्रणालीही अनुयायाची आसणारी एक जीवनप्रणाली असते. आचारानुसारसंप्रदायाचा प्रसार, प्रचार घडत असतो. वा. सांप्रदायिकाची आचारपध्दती एक प्रकारे जीवन साधना असते.तो एक साधना मार्ग होय. वारकरी सांप्रदायिक अनुयायाची स्वतंत्र आशा स्वरूपाची आचार प्रणाली मांडलेली आहे.तिला सांस्कृतिक, सांप्रदायिक व धार्मिक स्वरूपाचे आसणारे महत्वाचे स्थान आहे.वारकऱ्याच्या आसणारे जीवन हे देण्याचेहे एक महत्वाचे साधन आहे. मानवाच्या आसणाच्या समाजमनावर या आसणाच्या आचरण प्रणालीच्या आधारावर एक प्रकारचा आसणारा विश्वास आपणास टाकता येतो वारकरी सांप्रदायिकांची स्वतंत्रास ज्या देवताला वाहुन घेतलेतो म्हणजेच विठ्ठल होय.

वारकरी सांप्रदायिकाची पंढरपुरचीश्री विठ्ठलाची मुर्ती उपास्य दैवत आहे.तीसांप्रदायाची देवता आहे.पंढरपुरचा आसणारा विठ्ठल पांडूरंगहासगुण व निर्गुण स्वरूपाचा आहे.भक्तांनी सर्व नाती विठ्ठलाशी जोडली.भक्तांसाठी पांडूरंगहे 'निजधाम ' आहे.त्याच्या भेटीची सतत त्यांना उत्कंठा असुन, आस लागलेली असते.संत ज्ञानेश्वर आपल्या आसणाच्या गाथेमध्ये म्हणतात.

" जन्मोजन्मीच्या सायासी । विठ्ठल लाधला पुंडलिकासी ॥ 1 ॥
पूर्वी पुण्य केले वो माये । विटे लाधले या विठोबांचे पाये ॥ 2 ॥
वापरख्रुमादेवीवरुन आहे । तया तीर्थ केधवा जाती पात ॥ 3 ॥

संदर्भ :

1. ज्ञानेश्वरी - संत ज्ञानेश्वर
2. तुकाराम गाथा - संत तुकाराम
3. श्रीसकल संतगाथा -श्री. डॉ. र.रा.गोसावी
4. एकनाथी भागवत - संत एकनाथ
5. ज्ञानेश्वराची अभंगवाणी

